

*ЧИЧКАЛО-КОНДРАЦЬКА І.Б., кандидат економічних наук, доцент
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ У ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

На сучасному етапі розвитку світової економіки національні інтереси України вимагають термінових та дієвих заходів, спрямованих на збереження, підвищення якості та розвиток її виробничих систем, ефективніше використання їх потенціалу для забезпечення сталого розвитку регіонів на базі інноваційної моделі. Але аналіз сучасного стану регіональних виробничих систем свідчить про наявність ряду негативних тенденцій та загострення під час кризи багатьох проблем, що заважає інноваційному розвитку цих систем.

Аналіз динаміки основного макроекономічного показника показав, що після його зростання у 2000–2008 рр. найзначнішого спаду ВВП зазнав у листопаді 2008 р. – лютому 2009 р. (більше 20 %). У цілому в 2009 р. він скоротився порівняно з 2008 р. на 15,1 % [1, с. 4]. Найбільший вплив на це мали кризові процеси у переробній промисловості, будівництві і торгівлі. Негативним є те, що економічне зростання не було використано для реструктуризації економіки і запровадження інноваційної моделі розвитку.

Охарактеризуємо тенденції, що відбулися за останні п'ять років щодо виробничих показників у промисловій галузі. У 2006–2007 рр. обсяги промислової продукції збільшилися на 13,8 % [2, с. 184]. Але вже у 2008 р. почали зменшуватися (на 5,2 %). У 2009 р. ці обсяги скоротилися ще на 21,9 %, у т.ч. у переробній промисловості на 26,5 %, а у добувній – на 10,6 % [2, с. 190]. Останнім часом частка продукції соціальної орієнтації знаходиться на рівні 20 % загального обсягу промислової продукції. Майже зникає легка промисловість, частка якої у 2009 р. складала 0,9 % [3, с. 121].

Найбільші обсяги реалізованої промислової продукції традиційно залишалися у Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Запорізькій та Харківській областях. Полтавська область займала шосте місце і її частка становила у 2009 р. 5,3 % [2, с. 185–189]. Інші регіони значно відставали від вищезазваних, загальна частка останніх досягала 62 %. Аналіз показав, що у 2009 р. частка сировинної продукції в обсязі реалізованої продукції залишалася високою – на рівні 64 %. Слід відмітити, що для промисловості України характерним є високий рівень

експортної орієнтації (31,8 % у загальному обсязі промислового виробництва). Переважну частину експорту становлять чорні метали, мінеральні продукти, продукція хімічної промисловості, енергоресурси.

На початку 2010 р. показники промисловості продовжували погіршуватися, але у цілому за рік порівняно з попереднім роком відбулося збільшення випуску промислової продукції на 11 %, у т.ч. у добувній промисловості на 3,7 %, а у переробній – на 13,5 % [4]. Найбільше зростання обсягів виробництва було характерне для машинобудування (на 34,5 %), хоча про повернення на докризовий рівень мова поки не йде. Але надзвичайно повільною залишається динаміка відновлення виробництва у таких галузях, як легка та харчова промисловості.

Хоча повного виходу економіки України з кризового стану ще не відбулося, але намітилися певні позитивні тенденції. Так, починаючи з IV кв. 2008 р. різко скоротився попит як на зовнішніх, так і на внутрішньому ринках, а відповідно впали обсяги експорту та внутрішніх продажів. Ця тенденція зберігалася і в 2009 р. У першому ж кварталі 2010 р. почала формуватися важлива передумова економічного пожвавлення – відновлення традиційних ринків експорту вітчизняних промислових підприємств. Тому найбільшого приросту виробництва у 2010 р. було досягнуто в експортоорієнтованих галузях, зокрема хімічній та нафтохімічній, металургійній та деяких інших галузях переробної промисловості. Відповідно збільшився попит з боку підприємств цих галузей на машинобудівну продукцію для забезпечення модернізації виробничих потужностей. За січень-листопад 2010 р. обсяг експорту зріс на 29,8 %. Пожвавлення виробництва у вказаних галузях у свою чергу сформувало попит на продукцію сировинних виробництв.

Дуже великою проблемою, яка гальмує розвиток галузей виробництва, не дозволяє випускати конкурентоспроможну продукцію, є високий рівень зносу основних засобів, використання застарілих машин і обладнання, висока енергомісткість виробництва. Протягом 2000–2009 рр. в Україні відбулося значне зростання рівня зносу основних засобів – з 43,7 % до 60,0 %. У деяких регіонах рівень зносу основних засобів у переробній промисловості має надкритичне значення, наприклад, у Донецькій – 74,4 %, Полтавській – 83,9 %, Черкаській – 77,5 %, Чернігівській – 76,8 %. У структурі виробництва переважає використання техніки низького (III) та середнього (IV) технологічних укладів, частка якої складає близька 95 % [3, с. 122]. Відповідно питома вага високотехнологічних укладів (V і VI) знаходиться на рівні 5 %.

Валова продукція сільського господарства за 2000–2009 рр. зросла на 31,1 % і склала у 2009 р. 102092,6 млн. грн. [2, с. 212]. У порівнянні з

рівнем 1990 р. це становить 70 %. У структурі цієї продукції 60,3 % належить рослинництву, 39,7 % тваринництву. Особливо значимих розмірів її збільшення було досягнуто у 2008 р. – на 17,1 % (причому продукція рослинництва зросла на 30,5 %, а тваринництва – всього на 0,1 %) [2, с. 222, 252]. Слід зауважити, що позитивні тенденції пов'язані більшістю зі сприятливими погодними умовами, а не з формуванням стабільних передумов розвитку сільського господарства.

У 2009 р. кризові процеси спричинили зменшення валової продукції сільського господарства на 1,8 %, але падіння відбулося лише у рослинництві. Поступове відновлення тваринництва, як зауважують фахівці, відбувається завдяки покращенню кормової бази [3, с. 137]. Але має місце скорочення поголів'я великої рогатої худоби і, відповідно, виробництва молока. У 2010 р. обсяг сільськогосподарського виробництва скоротився ще на 1 %, у т.ч. обсяг рослинництва зменшився на 4,6%, а обсяг тваринництва зріс на 4,5 % [4].

Слід відзначити, що галузь будівництва постраждала від кризи найбільше. Так, у 2009 р. індекс введення в експлуатацію житла склав 61,0 % [2, с. 286]. Падіння відбулося в усіх регіонах, крім Харківської області і м. Севастополь. У 2010 р. продовжували скорочуватися обсяги будівництва (на 5,4 %), хоча темпи падіння й уповільнилися [4].

Важливим макроекономічним показником є також валова додана вартість (ВДВ). Але у цій сфері спостерігається низка дуже серйозних проблем. Так, у динаміці знижується частка виробничих галузей у створенні ВДВ. Якщо у 2004 р. вона складала 44,3 %, то у 2008 р. – 39,8 %. Збільшення цієї частки було лише у Луганській області. В інших регіонах дуже значно зменшилася частка сільського господарства, будівництва, переробної промисловості. Зростання відбувалося лише у питомій вазі ВДВ, створеної у добувній промисловості. Це пов'язано з тим, що ця галузь майже не зазнала падіння обсягів виробництва. Через неефективну галузеву структуру промислового виробництва дві третини обсягу промислової продукції припадає на галузі з виробництва сировини, матеріалів, енергоресурсів, тобто з низькою часткою доданої вартості.

Негативні тенденції характерні для процесів відтворення у промисловості. Зокрема велика частка товарних ресурсів у цій галузі (майже третина) має імпортне походження, у т.ч. у машинобудуванні 49 %, у хімічній та нафтохімічній промисловості 47,4 %, у легкій промисловості 42,4 % [3, с. 122].

Низькою залишалася ефективність виробництва у 2000–2009 рр. збільшились як кількість збиткових виробничих підприємств, так і сума отриманих збитків. Так, у 2009 р. вперше за цей період загальний фінансовий результат підприємств був від'ємним, а частка збиткових

підприємств зростає до 40 % [2, с. 425]. Найбільші збитки були отримані підприємствами м. Києва, Донецької, Дніпропетровської та Луганської областей. Найприбутковіше спрацювали підприємства Запорізької, Полтавської та Миколаївської областей.

При цьому у сільському господарстві у 2009 р. був отриманий прибуток (7,9 млрд. грн.), хоча частка збиткових підприємств залишалася високою (30 %). У промисловості розмір збитку у 2009 р. склав 4,7 млрд. грн., а частка збиткових підприємств досягла 41% [2, с. 437]. Збиток був отриманий у 16 областях. Найбільший негативний вплив кризових процесів мав місце у будівництві, де у 2008–2009 рр. було отримано 12 млрд. грн. збитку. Частка збиткових підприємств досягла 43 %. Прибутково працювали будівельні підприємства у Полтавській та Закарпатській областях.

Однією з найвищих ефективність виробництва була у Полтавській області, де у 2009 р. був отриманий прибуток у сільському господарстві у розмірі 908,7 млн. грн., у промисловості – 244 млн. грн., у будівництві – 14,8 млн. грн.

Таким чином, проведений аналіз дозволив виділити низку особливостей та негативних процесів у розвитку регіональних виробничих систем у посткризовий період: нерівномірність регіонів у промисловому розвитку та накопиченні виробничого потенціалу; структурні деформації та руйнація виробничого потенціалу; високий рівень зносу основних засобів, недостатні темпи їх оновлення; яскраво виражена сировинна спрямованість експорту; відстала технологічна структура, низький рівень технологічного розвитку виробництва; низька інноваційна активність підприємств тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти / Я.А. Жаліло, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська та ін. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2010. – 96 с.
2. Статистичний збірник «Регіони України» 2010: Ч. 2 / [за ред. О.Г. Осауленка]. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 805 с.
3. Новий курс: реформи в Україні 2010–2015: Національна доповідь / за заг. ред. В.М. Геєця та ін. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
4. Соціально-економічне становище України за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.